

Ils Furgers da Cumbel e da Peiden immigrai dal cantun Uri, denton burgheis da Val s. Pieder

da Claudio Casanova, Cuera/Cumbel

Ils vegnentssuenter dils Furgers da Cumbel e da Peiden ein adina stai dil meini che lur antenats, ils frars Johann ed Joseph Maria, seigien naschi a Val s. Pieder e pli tard setratgs sur Murissen a Peiden ed a Cumbel. Aschia vegn ei descret el cudisch „**Cumbel alla porta dalla Lumnezia**“ sin las paginas 71 e suandontas. Ina scoperta casuala alla entschatta dad igl onn 2015 trai en dubi quei meini. Ella fa paleis ch'ils dus frars ein naschi el cantun Uri sco fegls da Johann Melchior Furger e Francisca Walker, denton burgheis da Val s. Pieder. Johann ha maridau ils 8 da schaner 1846 el cantun Uri Barbara Riedi. Suenter ein els setratgs naven digl Uri e secasai en Lumnezia. Tenor indicaziuns els cudischs parochials da Cumbel vivevan els ils onns 1846/1848 a Cumbel, nua che lur feglia Anna Maria Emerentiana ei naschida ils 7 da fevrer 1847 e morta ella vegliadetgna da mo in onn. Suenter ein els setratgs giu al Bogn da Peiden. Josef Maria ei suandaus siu frar entuorn 1850 e secasaus a Peiden. Leu marida el ils 14 da schaner 1852 Maria Josepha Epp da Silenen . Interessant ei la derivonza dils dus frars dal cantun Uri e la maridaglia dad omisdus cun dunnas ord quei cantun. Quels fatgs selain declarar cun dar in sguard ella historia dalla emigraziun dallas famiglias Loretz e Furger da Val s. Pieder el cantun Uri.

L'emigraziun dallas famiglias Loretz e Furger da Val s. Pieder el Cantun Uri

Igl onn 1579 emigrescha il meister-lennari Christian Loretz, il fegl da Luzius Loretz e da Margaretha Heini, el cantun Uri. El document da famiglia dils 11 da november 1579 attestan „Ammann und Rath von Falz“ a „Christ Lorentz des Lutzy Seligen Ehelicher Sohn“ in exzellent num e recamondan da recepir el dapertut auter. Pertgei ha el bandunau Val s. Pieder? Canoni Philipp Anton Rüttimann, ch'ei staus da 1870 entochen 1920 caplon a Val s. Pieder, scriva en sia cronica che Christian Loretz hagi bandunau siu vitg patern ord tema che Val s. Pieder savessi surprender la nova religiun.

Christian Loretz marida el cantun Uri e ses vegnentssuenter ein sederasai leu numerusamein. El ei secasaus pli tard a Silblen sper Golzern, in uclaun ella Val da fier (Maderanertal) che appartegn alla vischnaunca da Silenen.

Il meister-calger Christian Furger era tenor in document dils 20 da december 1602 gia avon emigraus el cantun Uri a Bristen, nua ch'el ha maridau ils 9 da fevrer 1601 Anna Bleiwiler. Ils vegnentssuenter stevan da casa a Bristen e pli tard a Silenen.

Tgei ei stau la motivaziun ad emigrar el cantun Uri?

In sa sedumandar tgei che hagi motivau ils Loretz ed ils Furgers da Val s. Pieder dad emigrar el cantun Uri, ina regiun alpina circumdata dad aults cuolms ed el nord serada giu entras il lag? En quella muncava sco enta Val s. Pieder la pussevlatad dad engrondir il terren agricol sco basa economica per ina pli gronda populaziun. Perquei havevan jasters el cantun Uri strusch access al dretg da burgheis ch'era la basa per la gudida dil funs e dallas alps. Gia el 16avel tschentaner era il prezi da cumpra dil dretg da burgheis uranes vegnius alzaus da 4 flurins sin 200 flurins¹. 1621 vegn concludiu da fermar per 10 onns l'admissiun da nov burgheis. Avon ch'in jester astgava dumandar al cumin per il dretg da burgheis, stueva quel haver viviu 15 onns ella tiara. Quei eran messiras per buca stuer schar separtizpar ils jasters al limitau posses dil funs e dallas alps. Ina risposta sin la sura tschentada damonda ei perquei buca veseivla.

Documentau eis ei che *“Christian Furger us Pünten zahlt den Kirchengenossen zuo Silenen Gl (Gulden) 500 in Bargeld, den 31 May 1620”*. Quei vul dir ch'el hagi saviu acquistar il dretg da burgheis uranes suenter 20 onns sesents ella tiara. Denton sto ins registrar che ses vegnentssuenter da treis posteriuras generaziuns possedavan buca pli quei dretg, mobei pusspei quel da Val s. Pieder. Aschia ein ils Furgers el cantun Uri restai immigrants senza il dretg da vischinadi (Hintersassen). Ils vegnentssuenter dils Loretz e dils Furgers eran da casa a Silenen e Wassen, mo era ad Erstfeld ed en la val dil Schächen. Ils Loretz e Furger separtizpavan allas campagnas dils Uranes ed ein secumprovai els cumbats encunter ils Franzos. Els preferevan da maridar feglias uranesas e possedeavan avon la revoluziun certas libertads che stevan tenor lescha buca tier als immigrai.

Il “Loretzen – und Furger – Handel”

Novas leschas han purtau novas grevezias als immigrai che fagievan ils purs. En quella situaziun ein dus frars Loretz da Wassen sevolvi 1814 alla regenza dil cantun Grischun cun la supplica dad interpreter enzatgei encunter las immensas taxas ch'ils Uranes pretendien dad els. Quei ei stau l'entschatta dl schinumnu “Loretzen - und Furger - Handel”². Quel ha cuzzau duront plirs decennis, ha contonschiu in trest renum ed ei vegnius tratgs pliras gadas tochen sin il palancau dalla Confedaraziun svizra. Ord quei motiv eis ei da capir ch'ils dus frars Johann ed Johann Maria Furger ein setratgs naven dil cantun Uri ed ein returnai en Lumnezia.

¹ Philipp Arnold: Marktgenossenschaften, pag. 95

² Philipp Arnold: Marktgenossenschaften, pqg. 104 -110

La fundaziun da famiglia Loretz en Uri

Il 28 d'avrel 1848 ha il cantun Grischun menau a tras ina dumbraziun dalla populaziun. L'emprema registraziun cumpigliava ils burgheis ed attenents che vivevan en las vischnauncas. La secunda tabella cunteneva ils burgheis ed attenents dallas vischnauncas che eran sesents en auters loghens. Interessant ei il fatg che la secunda tabella da Val s. Pieder cuntegna 132 personas che stevan lu el cantun Uri specialmein a Wassen, Gurnellen e Silenen. Ei settractava mo da famiglias Loretz e Furger. La cultivaziun da famiglia dils Loretz egl Uri ei stada fetg marcanta. Els sesentevan vicendeivlamein responsabels d'in e da lauter. Els eran denton burgheis da Val s. Pieder e quei vul dir che la vischnaunca burgheisa fua responsabla per il provediment dils paupers vischins el cantun Uri. Suenter las schliattas experienzas cun ils Uranes han ils Loretz fatg igl onn 1887 in fundaziun da famiglia. Da quella savevan mo personas far part cun vegn onns e dapli e che purtavan il num Loretz. Igl intent dalla fundaziun ei stau da sustener ils paupers dallas famiglias egl Uri e da gidar els cun daners per saver evitar lur transport ella vischnaunca da burgheis Val s. Pieder. Egl artechel 21 dil document da fundaziun vegnan era ils plitier dils Furgers, medemamein emigrai da Val s. Pieder el cantun Uri, numnai. Percass che las finanzas lubeschan ei, dueien era els vegnir susteni el senn dalla fundaziun. Quei fatg demuossa ils stretgs ligioms che las famiglias da Val s. Pieder han giu e cultivau egl jester. Oz ein ils Loretz ed ils Furgers sesents egl Uri sin fundament dallas leschas federalas burgheis da quei cantun.

Johann Melchior Furger, in vegnentsuentel dil meister-calger Christian Furger da Val s. Pieder ella 7avla generaziun el cantun Uri, ei staus il bab dils dus frars Johann e Josef Maria ch'ei vegni ils onns 1846 e 1850 en Lumnezia.

La famiglia dad Johann Melchior Furger e Franziska Walker

Johann Melchior Furger, naschius il 30 d'uost 1778 a Silenen sco fegl da Johann Furger e Maria Barbara Zraggen, ha maridau 1806 Franziska Walker. Els han viviu a Silenen ed han giu endisch affons. Igl emprem fegl Melchior ei naschius il 8 da mars 1807. El steva a Silenen e pli tard a Seelisberg. El ei morts il 31 d'october 1877. Il sisavel affon ei stau Johann ch'ei naschius il 10 da mars 1815. Il novavel senumna Joseph Maria ed ei naschius il 17 da matg 1821. Sco sura menziunau han ils fegls Johann ed Joseph Maria bandunau lur da casa el cantun Uri ed ein immigrai a Cumbel/ Bogn da Peiden ed a Peiden. Tgei ha motivau els leutier? Els eran mistergners ed haveva strusch lavur e gudogn pli a casa. Perquei han els stuiu tschercar lavur e gudogn egl jester. Mo era las schliattas experienzas els davos decennis sco immigrai e senza il dretg da burgheis el cantun Uri san haver intimau els da returnar ella vischinonza da lur liug da burgheis Val s. Pieder ad encurir novas pusseivladats da lavur. En Lumnezia

steva la construcziun dallas vias avon porta. Aschia han els anflau lavur en Lumnezia. Els ein daventai ils antenats dils Furger da Cumbel e da Peiden ch'ei restai burgheis da Val s. Pieder.

Fontaunas:

- Cudisch parochials da Silenen, Cumbel, Pleif e Val s. Pieder
- Dumbraziun populara dil Grischun dils 28 d'avrel 1848, registraziun da Val s. Pieder
- Genealogia da canoni Philipp Anton Rüttimann, Val s. Pieder
- Valsler Chronik 2012 da Fridolin Hubert, Val s. Pieder
- Urner Stammbuch Furger
- "Marktgenossenschaften" ei ina part dalla dissertaziun "Almosen und Alimenden" da Philipp Arnold, 1944

Cuera, ils 15-2-2022